

“Gevangenisontwerp en detentiebeleving”

Beijersbergen, K.A., Dirkzwager, A.J.E., Laan, P.H. van der & Nieuwbeerta, P. (2012). Zoeken naar de juiste bouwstenen. Het gevangenisontwerp en de detentiebeleving van gedetineerden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54(3), 211-231.

Bewoners van een penitentiaire inrichting (gevangenis of huis van bewaring) zien voor een aaneengesloten periode geen andere omgeving dan deze inrichting. Het effect van de omgeving, positief of negatief, kan als gevolg hiervan sterk worden vergroot. Dit maakt de gevangenisomgeving een interessant onderwerp om te onderzoeken. Ondanks historische interesse voor de bouw van gevangenissen is er echter weinig aandacht voor de effecten van bouwkundige kenmerken van penitentiaire inrichtingen. Er is weinig bekend over wat het gevangenisontwerp met gedetineerden doet.

Onderzoekers Karin Beijersbergen, Anja Dirkzwager, Peter van der Laan en Paul Nieuwbeerta hebben de relatie tussen het gevangenisontwerp van Nederlandse *huizen van bewaring* en de beleving van gedetineerden onderzocht. De onderzoekers hebben als eerste gekeken naar het effect dat het gehele architectonische ontwerp van de inrichting (bijv. een koepel- of kruisinrichting) heeft op de detentiebeleving van gedetineerden. En vervolgens hebben zij op een meer gedetailleerd niveau de samenhang tussen specifieke bouwkenmerken (zoals inrichtingsgrootte en bouwjaar) en de detentiebeleving onderzocht. In het onderzoek is detentiebeleving op drie aspecten gemeten: gevoel van autonomie, de omgang met het personeel en het gevoel van veiligheid.

Een *huis van bewaring* is een cellencomplex waar mensen verblijven die verdacht zijn van een delict, maar die nog niet zijn veroordeeld en waar de rechtzaak nog moet plaatsvinden. Wanneer mensen daadwerkelijk veroordeeld zijn tot een gevangenisstraf, dan blijven zij in een *gevangenis*.

Vijf architectonische ontwerpen

De Nederlandse huizen van bewaring kunnen worden onderverdeeld in vijf architectonische ontwerpen: het koepelmodel, het kruismodel, het vleugelmodel, het atriummodel en het gestapelde-paviljoen model (zie volgende pagina).

Naast het architectonisch ontwerp hebben de onderzoekers ook gekeken of specifieke bouwkenmerken van de inrichting invloed hebben op de detentiebeleving van gedetineerden. Er is hierbij onderscheid gemaakt tussen zeven kenmerken: de

inrichtingsgrootte, de afdelingsgrootte, het aantal celringen op een afdeling, het bouwjaar, de zichtlijnen van het personeel, het aandeel meerpersoonscellen en het hebben van een eigen douche in de cel.

De vijf architectonische ontwerpen van Nederlandse huizen van bewaring worden gekenmerkt door verschillende bouwkenmerken. Koepelinrichtingen kunnen bijvoorbeeld relatief veel gedetineerden huisvesten en worden gekenmerkt door grote afdelingen, veel celringen, oude gebouwen en relatief veel meerpersoonscellen. Gestapelde-paviljoeninrichtingen zijn daarentegen kleine inrichtingen met kleine afdelingen, zijn relatief recent gebouwd en hebben uitsluitend eenpersoonscellen.

Onderzoeksgroep

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens van het Prison Project, een grootschalig longitudinaal onderzoek naar de effecten van detentie in Nederland. Om de relatie tussen het gevangenisontwerp en de detentiebeleving te onderzoeken zijn de gegevens van de eerste meting van het Prison Project gebruikt. De onderzoeksgroep bestaat uit 1715 mannelijke gedetineerden die in de periode oktober 2010 – maart 2011 één van de huizen van bewaring in Nederland binnenkwamen. Allen waren zij tussen de 18 en 65 jaar oud, geboren in Nederland en werden in de eerste weken na binnenkomst in het huis van bewaring benaderd door onderzoeksmedewerkers. De gedetineerden hebben een vragenlijst ingevuld en er is een interview met hen gehouden.

Gevangenisontwerp en detentiebeleving

De resultaten van het onderzoek laten zien dat het architectonisch ontwerp van de inrichting samenhangt met de manier waarop gedetineerden de autonomie, omgang met het personeel en veiligheid beleven. Gedetineerden in koepelinrichtingen oordelen het minst positief over deze drie aspecten. Gedetineerden in kruis-, vleugel- en atriuminrichtingen oordelen positiever en gedetineerden in gestapelde-paviljoeninrichtingen zijn het meest positief.

Enkele specifieke bouwkenmerken blijken ook van invloed te zijn op detentiebeleving. Gedetineerden op afdelingen met veel celringen en op afdelingen met een groter aantal meerpersoonscellen beoordelen de omgang met het personeel minder positief. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat een afdeling met veel gedetineerden (zoals afdelingen met veel celringen en afdelingen met veel meerpersoonscellen) anonimiteit in de hand werkt, het personeel op afdelingen met (relatief veel) meerpersoonscellen minder tijd heeft en dat meerpersoonscellen wellicht het wij-zij-gevoel tussen gedetineerden en personeel versterkt.

Beleid van gevangeniswezen

De conclusie van het onderzoek – het gevangenisontwerp is van invloed op hoe gedetineerden hun detentieomstandigheden ervaren – is relevant voor het beleid van het gevangeniswezen. Zo kunnen de resultaten worden benut wanneer er nieuwe penitentiaire inrichtingen moeten worden gebouwd en kunnen de resultaten bijdragen bij beslissingen over het gebruik van meerpersoonscellen in bestaande inrichtingen. Ook geven de onderzoekers aan dat bij vergelijkingen tussen penitentiaire inrichtingen het verstandig is om rekening te

houden met het gevangenisontwerp. Door te controleren voor factoren waar het management van de inrichting geen invloed op heeft, zoals de bouwkenmerken, kunnen (de prestaties van) penitentiaire inrichtingen beter vergeleken worden.

Onderzoek in de toekomst

Aan het huidige onderzoek hebben alleen gedetineerden in huizen van bewaring meegedaan. Gedetineerden in gevangnissen zijn buiten beschouwing gebleven. Vervolgonderzoek onder gedetineerden in gevangnissen zou moeten uitwijzen of dit vergelijkbare resultaten oplevert. Volgens de onderzoekers lijken er echter geen redenen te zijn om aan te nemen dat de resultaten zouden verschillen, omdat het architectonisch ontwerp van huizen van bewaring en gevangnissen in Nederland vergelijkbaar is.

Het onderzoek heeft zich uitsluitend gericht op de detentiebeleving van gedetineerden en doet geen uitspraken over wat het 'beste' gevangenisontwerp is. Bij de beoordeling hiervan spelen ook andere aspecten een rol, zoals het gedrag en welzijn van gedetineerden, de ervaringen van het personeel en efficiëntie overwegingen vanuit managementoogpunt. De onderzoekers benadrukken dat indien men geïnteresseerd is in een meer overkoepelend oordeel over welk architectonisch ontwerp de voorkeur verdient, al deze aspecten in ogenschouwing genomen moeten te worden.

Bovenste rij v.l.n.r.: Atriummodel (PI Rotterdam - De Schie) en Gestapelde-paviljoenmodel (PI Over - Amstel).

Onderste rij v.l.n.r.: Koepelmodel (PI Breda), Kruismodel (PI Almere) en Vleugelmodel (PI Achterhoek - De Kruisberg)

